

Hladni rat: (ne)definicija, početak, interpretacije, percepcije i identifikacije, povezanost unutarnje i vanjske politike

I. Uvod

Hladni rat je u najjednostavnijem objašnjenju fenomen druge polovice 20. stoljeća. Ukoliko ga se želi lapidarno opisati, većinom se to svede na stereotip da je bio oblik nenaoružane borbe između Istoka i Zapada. Ali, problem je, naravno, puno složeniji nego što ga se obično percipira. Kroz ovaj članak pokušat ću dublje proanalizirati taj fenomen. Osvrnut ću se na pet problema vezanih uz hladnoratovsku tematiku, u razdoblju neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata:

- 1) definiciju Hladnog rata
- 2) određivanje početka Hladnog rata
- 3) interpretaciju zapadne historiografije o uzrocima Hladnog rata
- 4) percepcije i identifikacije suvremenika
- 5) povezanost unutarnje i vanjske politike u sovjetskom, odnosno američkom slučaju

2. (Ne)mogućnost dosezanja definicije Hladnog rata

U historiografiji ne postoji unificirana percepcija Hladnoga rata, na osnovi čije monolitnosti bi bilo moguće doseći općeprihvaćeni konsenzus oko svih postavljenih pitanja. To je razlogom zašto se ne mogu jednoznačno petrificirati parametri na temelju kojih bi se mogao definirati pojam Hladnoga rata. Na pitanja vezana uz hladnoratovsku tematiku, npr. kada je započeo, ili koji su mu uzroci, postoji pluralitet odgovora.

Napredak historijske znanosti ovisi o akumulaciji novih izvora i o promjeni perspektive iz koje se rekonstruira prošla zbilja.¹ Objavljivanje novih dokumenata uvelike je pomoglo da se na cijeli kompleks hladnoratovskih zbivanja gleda iz drugačije perspektive.² Usprkos tome, analitičari Hladnog rata oblikovali su o njemu mnoge stavove u historiografiji, a mnoge je interpretacije utjecala i politička pripadnost pojedinog povjesničara.³ Iako se stalno pojavljuje sve više novih dokumenata, nesuglasice i razilaženja povjesničara u mišljenjima još uvijek nisu nestala.

¹ Gross, 2001, 379.

² Walker, 1984, 322.

³ Painter, 2002, 12.

Rasprave oko periodizacije neke epohe, kao i promjene perspektiva kroz koje se razmatraju određena razdoblja u prošlosti, karakteristična su obilježja znanstvenog diskursa za bilo koji historiografski problem, a ne samo onaj hladnoratovski. Tako, na primjer, ne postoji jedinstveno mišljenje oko datiranja početka i kraja srednjeg vijeka⁴ ili pak o problematici nacizma i samoga Hitlera, gdje historiografija nudi dva antagonistička stava. Pristalice jednog tvrde da je Hitlerovo doba "izolirana pojava u njemačkoj povijesti", dok njihovi oponenti dokazuju da su njemački ratni ciljevi u oba svjetska rata slični te da među njima postoji kontinuitet.⁵ Sukladno spomenutom i u hladnoratovskoj problematici, o čemu će biti više riječi u nastavku izlaganja, jedno od važnijih pitanja bavi se kontinuitetom Staljinove vanjske politike s onom carske Rusije. Jedni tvrde da je Sovjetski Savez nastavio u svojoj vanjskoj politici težiti sličnim ciljevima kao i diplomacija zadnjih Romanova. Zagovornici dijametralno suprotnog mišljenja inzistiraju na tezi da se Staljin u svojoj vanjskoj politici ravnao isključivo prema principima marksističke ideologije. Ovaj kratki prikaz pojedinih "spornih" pitanja svjetske historiografije pokazuje da nesuglasnost i nemogućnost postizanja konačnih odgovora nije imanentna samo hladnoratovskoj problematici, već da od toga "pati" niz fenomena koje historiografija proučava.

Kao što je već rečeno, historičari u pogledu Hladnog rata ne dijele zajedničku percepciju. Stoga se nameće pitanje je li moguće pružiti univerzalnu definiciju Hladnog rata, koja bi u sebi uključila sve njegove karakteristike.

Radovan Vukadinović definira Hladni rat kao "bipolarni model međunarodnih odnosa" i dodaje da je za taj model "glavna značajka stanje ni rata ni mira". Nadalje ističe kako je bio "ispunjen otvorenim neprijateljstvom, suparništvom i borbom između dvaju suprotnih društveno-političkih i gospodarskih sustava". Vukadinović još zaključuje "da se u takvu modelu međunarodnih odnosa glavni sukob zbivao između dvaju najvećih nositelja polarnih struktura, odnosno između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država".⁶

Drugo koncizno definiranje Hladnog rata nalazi se u jugoslavenskoj *Općoj enciklopediji* gdje se objašnjava da je to bio "... oblik nenaoružane borbe između antagonističkih sila i blokova sila koji se vrši svim sredstvima propagandno-ideoloških pritisaka, i ekonomskim, kulturnim i znanstveno-tehn. sankcijama. Iako je postojao i prije u međunar. odnosima, svoj pravi smisao dobiva tek poslije II svj. rata (u vezi sa statusom Njemačke i Koreje) ili oko procesa oslobađanja kolonijalnih i zavisnih naroda, a vodi se često u svim domenama međunarodnih odnosa ..."⁷

Svaki pokušaj generalizacije nužno vodi do izostavljanja pojedinih detalja koji ne korrespondiraju s unaprijed zacrtanom matricom pomoću koje se nastoji opisati određeni dio prošlosti. Gore navedene definicije jedan su od primjera neuspješnosti generalizacija. Naime, ako je Hladni rat, prema jugoslavenskoj enciklopediji, bio "oblik nenaoružane borbe", kako onda objasniti činjenicu da su se u Korejskom ratu vojno sukobile Sjedinjene Države i Kina, dakle, prema gore navedenoj definiciji, dvije "antagonističke sile" koje su sudionice navodne "nenaoružane borbe"?

Vukadinovićeva tvrdnja da je Hladni rat bio "ispunjen otvorenim neprijateljstvom, suparništvom i borbom između dvaju suprotnih društveno-političkih i gospodarskih susta-

⁴ Vidi, opširnije, Brandt, 1995, 11-12.

⁵ Gross, 2001, 271-273. Autorica ukratko iznosi tvrdnje Friedricha Meineckea i Gerharda Rittera da je nacizam "proizvod diskontinuiteta u njemačkoj povijesti" i da njegove korijene ne treba tražiti u Pruskoj, nego u modernoj europskoj civilizaciji, materijalizmu i masovnoj demokratizaciji koja je potekla iz francuske revolucije. Prema njima Hitlerovi preteče ne bi bili Friedrich Veliki, Bismarck, ili car Wilhelm II, nego npr. Rousseau, Mussolini ili Lenjin.

⁶ Vukadinović, 2001, 161.

⁷ Opća enciklopedija, 1977, 442.

va”, također je manjkava. Ona ne uzima u obzir raskol u socijalističkom bloku između npr. Sovjetskog Saveza i Jugoslavije ili Sovjetskog Saveza i Kine, a također zanemaruje i rat između Vijetnama i Kine.⁸ Već sama konstatacija da je Hladni rat “bipolarni model međunarodnih odnosa”, implicira da su postojala dva monolitna i homogena suparnička bloka. Takvo simplificirano gledanje na dinamiku međunarodnih odnosa ne otkriva svu složenost zbivanja. Ne samo da je u tzv. komunističkom bloku bilo antagonizama, već je i na Zapadu bilo “trzavica”, od kojih je jedna od najupečatljivijih bilo francusko istupanje iz zajedničkih vojnih struktura NATO saveza 1966. godine.⁹

Ni sovjetska diplomacija nije, barem u prvim poslijeratnim godinama, smatrala zapadni blok monolitnim, u smislu da među zapadnim saveznicima postoji konsenzus oko svih pitanja. Sovjetski diplomat Novikov je u rujnu 1946. godine, u svojoj analizi poslijeratne američke vanjske politike, iznio viđenje o različitom pristupu Sjedinjenih Država i Ujedinjenog Kraljevstva oko mediteranskog bazena. Prema njemu, Amerikanci nisu u tom području zainteresirani pomagati Britance. Oni su radije htjeli izvršiti vlastitu penetraciju u taj prostor te njemu susjedni Bliski istok koji obiluje naftom.¹⁰ Novikovova analiza ukazuje nam da za proučavanje Hladnog rata nije dovoljna samo perspektiva istraživača, već je potrebno uzeti u obzir i način na koji su suvremenici percipirali određenu situaciju. Iz određene vremenske distance, pojedine odluke iz prošlosti mogu se činiti dobrim ili lošim, ali one su donesene s obzirom na način kako je onaj tko je imao moć odlučivanja vidio situaciju, što nužno ne mora biti u skladu s historičarevim viđenjem te iste situacije.

O bipolarnoj podjeli svijeta, pogotovo onaj između dvije supersile, djelomično se suprotstavlja i činjenica da je Sovjetski Savez, iako se po vojnoj snazi nalazio na drugom mjestu, daleko zaostajao za Sjedinjenim Državama. Sovjetska moć je uglavnom bila koncentrirana na područjima uz njegove granice, a to su bile Istočna Europa, Srednji istok i sjeveroistočna Azija.¹¹ Za razliku od njega, Sjedinjene Države su kroz mrežu svojih vojnih baza bile prisutne na većem broju strateški važnih mjesta u svijetu.

Jedan od problema u percepciji Hladnog rata jest i onaj u kojem ga se gleda isključivo kroz prizmu američko-sovjetske konfrontacije. Glede toga Painter ističe da je za nov pogled na hladnoratovsku problematiku bitna “međunarodna, a ne nacionalna ili binacionalna perspektiva”. On dalje naglašava kako je Hladni rat “uključivao mnogo više od američko-sovjetskih odnosa; primjerice: političko i gospodarsko nadmetanje među najrazvijenijim kapitalističkim državama, ideološke sukobe unutar i između država te političke, društvene i gospodarske promjene u trećem svijetu”.¹²

Kao što sam pokazao, navedene definicije, kojima je inherentno generaliziranje i simplificiranje, ne mogu opisati pravi karakter Hladnog rata. Može se jedino postaviti pitanje je li uopće moguće iznaći univerzalnu definiciju koja bi odgovorila na pitanje *Što je Hladni rat?*

Hladni rat se može proučavati iz mnogo perspektiva, odnosno može se proučavati mnoštvo problema vezanih uz njega. Ali zbog činjenice da se ne može utvrditi konačan broj tih

⁸ Bio je to prvi rat dviju značajnijih socijalističkih zemalja koji nije bio objašnjavao ideološkim razlozima. Vidi, opširnije, Mihovilović, 1987, 163-168.

⁹ Vidi, kratko o francuskoj vanjskoj politici u 60-im godinama 20. stoljeća, Carpentier-Lebrun, 1999, 280-288. Također, Best, 2003, 271-273. Zanimljivo je spomenuti i grčko formalno istupanje iz NATO saveza, jer je time Grčka protestirala na blagu reakciju NATO-a glede turske invazije na Cipar. O grčkom postupku i općenito o NATO savezu, vidi, Opća enciklopedija, 1979, 691-692.

¹⁰ “The Novikov Report”, 2002, 162. Novikov dalje još navodi kako velike aktivnosti američke ratne flote na istočnom Sredozemlju ne mogu biti u skladu s interesima Britanaca

¹¹ Painter, 2002, 16.

¹² Painter, 2002, 12.

mogućih pogleda, odnosno hladnoratovskih problema, ne može se niti dosegnuti konačna i općevažeća definicija koja bi u sebi obuhvatila cijelu njegovu suštinu.

Svaka perspektiva ne samo da može dati drugo viđenje razvoja događaja na globalnoj razini, već rješenje određenog problema i na mikrohistorijskoj razini može biti u kontradikciji s onim postojećim koji je ranije proizašao iz globalne perspektive.¹³ Dakle, treba imati na umu da definicije imaju tendenciju generaliziranja, što znači da se viđenja određenih problema uglavnom marginaliziraju ili ih se uvrštava u isti kalup s njima suprotnim viđenjima.

Stoga, ne pretendirajući eklektičkim pristupom pronaći jednu univerzalnu definiciju koja bi u sebi obuhvatila sve, radije bih upozorio na neke probleme koji kroz simplifikaciju mogu biti ili izostavljeni ili krivo interpretirani:

1. Bilo koji savez, nevezano da li je temeljen na vojnim, ekonomskim ili nekim drugim osnovama, nije monolitna struktura
2. Hladni rat nije bio isključivo sukob Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država
3. Osim utjecaja Hladnog rata na politička zbivanja, treba uzeti u obzir i neke druge njegove aspekte poput gospodarskih, kulturnih ili socioloških
4. Tijekom trajanja Hladnog rata treba uzeti u obzir konjunkturna gibanja u raznim područjima njegova istraživanja
5. Proučavanje Hladnog rata ne smije se zaustaviti samo na makrorazini
6. Ne smiju se prenositi spoznaje o utjecaju Hladnog rata s makrorazine na mikrohistorijsku razinu.

3. Početak Hladnog rata

Općenito se ipak može reći, uz mnoge već navedene ograde, da je na svjetskoj razini Hladni rat obilježio sukob SAD-a i SSSR-a. Tako većina historičara smatra da njegove početke treba tražiti sredinom 40-ih godina 20. stoljeća. Tada su Sovjetski Savez i Sjedinjene Države imale dovoljno vojne moći i ekonomskih resursa upustiti se u dugotrajan sukob koji jedino nije prerastao u otvorenu ratnu konfrontaciju.¹⁴ Pretpostavke za to dogodile su se završetkom Drugog svjetskog rata, kada su Njemačka i Japan prestale biti velike vojne sile u međunarodnim odnosima, što je stvorilo vakuum vojne ravnoteže u Europi i Aziji. Ujedinjeno Kraljevstvo bilo je pred bankrotom i sve teže se nosilo s uspješnim upravljanjem svojim imperijem. Francuska je u ratu bila okupirana, a u poslijeratnom razdoblju prijetilo joj je ispadanje iz kruga velikih sila.¹⁵ Jedna od posljedica Drugog svjetskog rata bila je i kraj europske ere i početak uspona dviju supersila kontinentalnih razmjera - SAD-a i SSSR-a.¹⁶

Prilikom određivanja početka Hladnog rata treba uzeti u obzir da on u svim zemljama nije započeo istovremeno.¹⁷ Autori Levering i Botzenhart Viehe navode da se iz američke

¹³ Paul Connerton iznosi mišljenje da odgovor na pitanje kako ćemo mi sebi predočiti 20. stoljeće ovisi o činjenici kojoj društvenoj grupi pripadamo. Prvo dosta uopćeno tvrdi da će za Europljane ono biti nezamislivo bez uspomena na Prvi svjetski rat. Prema njemu, slike rovova između Engleskog kanala i Švicarske uklesale su se u moderno sjećanje. Poslije pak, u kontradikciji s prije navedenom tvrdnjom, navodi primjer stanovnika jednog sela na jugu Italije. Oni su sredinom tridesetih godina 20. stoljeća bili gotovo potpuno ravnodušni prema Prvom svjetskom ratu, iako je dosta seljana u njemu poginulo ili bilo ranjeno. S druge strane seljani su konstantno njegovali mit o pobunjenicima koji su se sredinom 19. stoljeća borili protiv vlade sa sjevera. Jednostavno, Prvi svjetski rat nije bio ključni dio njihove zajedničke svijesti o prošlosti. Vidi, Connerton, 1989, 20. Na osnovu ovog opravdano je tvrditi da translatiranje percepcije jednog događaja s makrorazine na mikrorazinu, nije uvijek pravi metodološki put u rješavanju problema.

¹⁴ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 2.

¹⁵ Paterson, 1984, 337.

¹⁶ Painter, 2002, 15.

¹⁷ Ibid, 3.

perspektive početak Hladnog rata može smjestiti između rujna 1945. i ožujka 1946. godine. U tom periodu je glavna težnja američke politike alternirala iz traženja dugoročnog sporazuma u odlučnost da zaustavi sovjetsko širenje. Uz već postojeće unilateralne akcije u istočnoeuropskim zemljama, Sovjeti su pritiskom na Iran "prelili čašu" američkog strpljenja.¹⁸

Iz sovjetske perspektive, jedna od mogućnosti za određivanje početka Hladnog rata može se datirati između kolovoza 1946. godine, kada je započela tzv. ždanovština¹⁹ i prvog dijela 1948. godine, kada je ona ušla u svoju kulminaciju.²⁰ Tada se je prema Pechatnovu i Edmondsonu u potpunosti spustila željezna zavjesa.²¹

Radovan Vukadinović, pozivajući se na literaturu, razlikuje pojedine hladnoratovske faze i naglašava da "postoje tri razdoblja toga specifičnog modela međunarodnih odnosa". Između 1944. i 1946. godine stvoreni su temelji za različita shvaćanja među saveznicima, a od 1947. do 1950. "postavljene su glavne doktrine" i "provedeno okupljanje snaga na ekonomskom, ideološkom, vojnom i političkom polju". U trećem razdoblju, od 1950. do 1955. godine dogodila se kulminacija Hladnog rata, da bi nakon toga "počeo gubiti u intenzitetu".²² Pechatnov i Edmondson u sovjetskoj izradbi atomske bombe 1949. i potpisivanju sovjetsko-kineskog sporazuma u veljači 1950. godine vide prekretnicu između "ranog Hladnog rata i njegovog kasnijeg razvoja".²³ Ova posljednja dva pristupa smatram boljima, jer, budući da je Hladni rat dinamičan proces, oni uzimaju u obzir razne faze tijekom njegova trajanja.

Osim navedenih mišljenja oko datiranja početka Hladnog rata u 40-te godine 20. stoljeća, neki povjesničari smatraju da je započeo između 1917. i 1920. godine. U tom vremenskom razdoblju zbile su se prve ideološke, političke i vojne konfrontacije između SSSR-a i Zapada.²⁴

Vidljivo je da se početak Hladnog rata definira ili u doba stvaranja Sovjetskog Saveza ili sredinom 40-ih godina 20. stoljeća. Ako se Hladni rat promatra kao sukob između Zapada i institucionaliziranog komunizma koji je ostvario svoje "utjelovljenje" osnivanjem Sovjetskog Saveza, onda njegov početak treba tražiti u doba boljševičke revolucije. Ukoliko se pak na Hladni rat gleda kao na sukob u kojem je najvažnije obilježje konfrontacija SAD-a i SSSR-a, kao dviju najjačih vojnih sila, onda se njegov početak treba tražiti u 40-im godinama 20. stoljeća.

No, općenito se ne može konkretno definirati godina ili događaj koji bi označio njegov početak. Početak, nevezano smjesti li ga se u 20-e ili 40-e godine 20. stoljeća, treba tražiti u skupu promjena koje označavaju određenu novinu u odnosu na vrijeme prije tih pro-

¹⁸ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 35. U skladu s ovim mišljenjem ide i ono koje naglašava da je američko-sovjetski konflikt na Bliskom istoku, a ne u istočnoj Europi, bio glavni uzrok što su Sjedinjene Države počele provoditi politiku containenta. Gledano iz te perspektive, Staljinova politika prema Turskoj, Iranu i Grčkoj imala je agresivan karakter, za razliku od sovjetske politike prema istočnoj Europi, kojoj je glavni cilj bio osigurati sigurnost sovjetskih granica. Vidi, Walker, 1984, 326.

¹⁹ Ždanovština je historiografski termin koji se odnosi na povećanu propagandnu aktivnost sovjetskih vlasti. Cilj je bio "iskorijeniti divljenje prema zapadnjačkoj kulturi potičući ponos u sovjetsku ideologiju i društveni sustav te navodnu moralnu i kulturnu superiornost nad Zapadom". Postala je otežana distribucija zapadnog tiska. Povećana je kontrola osobnih kontakata sovjetskih građana sa strancima. Ponovno se pogoršao odnos vlasti prema pravoslavnoj crkvi koja je tijekom rata dobila od države neke koncesije. Čak su zabranjeni i brakovi sovjetskih građana sa strancima. Vidi, Pechatnov - Edmondson, 2002, 123.

²⁰ Sovjeti ne samo u potpunosti uveli cenzuru i bilo kakvo objavljivanje zapadnog tiska, već su i počeli ometati emitiranje programa Glasa Amerike i BBC-a na ruskom jeziku. Vidi, ibid, 134.

²¹ Ibid, 134.

²² Vukadinović, 2001, 50.

²³ Pechatnov - Edmondson, 2002, 147.

²⁴ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 2.

mjena. Problem je u tome što one ne nastaju simultano, već često jedna za drugom kroz određeno razdoblje. Stoga se nikako ne smije striktno odrediti jedan datum kao početak neke epohe, ako uzmemo u obzir da je Hladni rat bio jedna epoha. Naprotiv, na njegov se početak treba gledati kao na jedan period tijekom kojega su bile očite promjene, a koje su dovele do stanja različitog onome prije početka tih promjena.

4. Interpretacija zapadne historiografije o uzrocima Hladnog rata

Generalno gledajući, u zapadnoj, posebice američkoj historiografiji, pojavila su se tri različita pravca od kojih svaki iz svoje perspektive gleda na Hladni rat, posebice na njegove početke - tzv. tradicionalisti, revizionisti i postrevizionisti.

4.1. Tradicionalisti

Tradicionalisti su tijekom 50-ih i početkom 60-ih godina 20. stoljeća sovjetsku agresiju i ekspanzionizam smatrali glavnim čimbenikom napetosti u međunarodnim odnosima nakon Drugog svjetskog rata. Jedan dio tadašnje historiografije smatrao je komunističku ideologiju osnovnim generatorom i uzročnikom sovjetske ekspanzionističke politike.²⁵

Istovremeno neki autori marksizam i komunizam nisu držali osnovom sovjetske ekspanzije. U Staljinu nisu vidjeli osobu koja je poticala svjetsku revoluciju, već političara koji je želio ostvariti tradicionalne ruske interese. Stoga se geneza Staljinove prijetnje Zapadu nalazila u imperijalizmu carske Rusije, a ne u marksizmu. Povijesna tradicija nesigurnosti i sumnjičavosti spram Zapada uzrokovala je sovjetsku ekspanziju, a američka politika, temeljena na Wilsonovim principima, utjecala je da SAD reagiraju na način na koji su to učinile.²⁶ Prema njima Hladni rat ne proizlazi toliko iz sudara dviju antagonističkih ideologija, koliko iz sučeljavanja američke političke tradicije i sovjetske želje za sigurnošću, čiji se korijeni mogu pronaći u tradicionalnom ruskom mentalitetu i u boljševičkoj memoriji.²⁷

Mnogi od stavova tradicionalista bili su tada prihvaćeni u širokim krugovima američke javnosti. Posebice je tome bilo uzrok mišljenje velikog dijela američkih građana da Sjedinjene Države gube borbu protiv međunarodnog komunizma. Tome je uvelike pridonijelo i tumačenje jednog dijela tadašnje historiografije da je Roosevelt na Jalti istočnu Europu i Kinu predao Staljinu.²⁸

4.2. Udarac tradicionalistima

Prvi ozbiljniji udarac tradicionalnoj interpretaciji uputio je Gar Alperovitz svojom tvrdnjom da su SAD bacile atomsku bombu na Japan, ne zbog vojnih potreba, već da impresioniraju Sovjete kako bi ovi postali prilagodljiviji u istočnoj Europi. U isto vrijeme David Horowitz je iznio tvrdnje da su SAD započele Hladni rat i da nisu prepoznale kako je cilj većini Staljinovih ekspanzionističkih težnji bio osigurati granice Sovjetskog Saveza.²⁹

²⁵ Walker, 1984, 316.

²⁶ Ibid, 317.

²⁷ I noviji autori naglašavaju osjećaj ruske nesigurnosti i inferiornosti vis-a-vis Zapada. Ta dva osjećaja oblikovala su rusku imperijalnu tradiciju, koje se je, prema navedenoj interpretaciji, Staljin smatrao baštinikom. I sam Sovjetski Savez osjetio je intervenciju zapadnih sila između 1918. i 1920. godine. Još recentniji događaj za oblikovanje sovjetskog straha bio je Munchenski sporazum iz 1938. godine. Drugi svjetski rat je konačno pokazao svu ranjivost Sovjetskog Saveza, pogotovo laku mogućnost proboja njegovih granica. Stoga ne začuđuje da su unatoč postignutim ratnim uspjesima, sigurnosni ciljevi bili prioritet u razmišljanjima sovjetskih političara. Vidi, Pechatnov - Edmondson, 2002, 88-89.

²⁸ Walker, 1984, 316.

Sredinom 60-ih godina Arthur M. Schlesinger je iznio svoju tezu o uzrocima Hladnog rata. On je ustvrdio kako je američka obveza prema univerzalizmu, kao i Staljinovo inzi- stiranje na sovjetskoj sferi utjecaja u istočnoj Europi, dovela do Hladnog rata. SSSR i SAD su međusobno pogrešno protumačile poteze jednih prema drugima - Staljin je u američkoj politici prema istočnoj Europi vidio namjeru destabiliziranja sigurnosti Sovjetskog Saveza, dok su SAD pretpostavljale da Sovjeti planiraju ekspanziju u zapadnu Europu. Komunistič- ka ideologija, sovjetski totalitarizam i Staljinova osobna paranoja bili su zapreka poslijerat- noj sovjetsko-američkoj suradnji. Schlesinger je tvrdio da bilo kakav čin američke dobre volje nije mogao prevladati Staljinovu sumnjičavost i promijeniti sovjetsku politike.³⁰ Ovaj njegov dihotomičan pristup zanimljiv je zbog toga što istovremeno i “brani” i “napada” So- vjetski Savez. On ističe da je Hladni rat nastao jer je svaka strana pogrešno interpretirala poteze one druge - dakle krivnja za početak je na obje strane te na taj način, za razliku od dotadašnje historiografske prakse, ipak “brani” SSSR od apsolutne krivnje. No, istovre- meno tvrdi da je nemogućnost postizanja bilo kakve suradnje posljedica sovjetske suštine - dakle, krivnja za nemogućnost normalizacije odnosa je na sovjetskoj strani.

4.3. Revizionisti

Iako se pojavila već i prije, Vijetnamski rat je u mnogome utjecao na razvoj revizioni- stičke misli.³¹ William A. Williams je tvrdio da je agresivna američka ekonomska ekspanzi- ja, potpomognuta snažnom vojnom moći, pokrenula poslijeratne napetosti. On je tvrdio da je glavni pokretač američke vanjske politike u 20. stoljeću želja za prekomorskom eko- nomskom ekspanzijom, jer se time omogućavalo unutarnje blagostanje države. U skladu s tim, SAD su podržavale politiku “otvorenih vrata” po cijelome svijetu, dok Staljin nije želio američku ekonomsku penetraciju u područja koja je smatrao bitnim za sovjetsku si- gurnost.³²

U suprotnosti s tradicionalistima, revizionisti nisu tvrdili da su Sjedinjene Države obram- beno reagirale na sovjetske prijetnje. Za razliku od tradicionalne interpretacije, koja je naglašavala da se američka vanjska politika ravnala prema načelima morala i legaliteta, a u objašnjavanju američkih vanjskopolitičkih odluka zanemarivala ekonomske interese, revizionisti su upravo ekonomskim interesima Sjedinjenih Država pridavali najvažniju ulogu u kreiranju vanjske politike.³³ Također su smatrali da su SAD atomskom diplomacijom i ekonomskim pritiskom htjele potkopati sovjetsku kontrolu istočne Europe, kako bi sebi osigurale mogućnost za ekonomsku ekspanziju u obliku politike “otvorenih vrata”. Rev- izionisti su naglašavali da Staljin nije imao unaprijed smišljen plan za istočnu Europu, već da je postepeno stezao svoj pritisak na istočnoeuropske zemlje kao odgovor na američki pritisak.³⁴

4.4. Postrevizionisti

Postrevizionisti svojim eklektičkim pristupom žele pomiriti tradicionalistički i revizio- nistički pogled. Gaddis se slagao s revizionistima da su Sjedinjene Države ekonomskim pri- tiskom željele izvući neke koncesije od Sovjeta. Ali, istovremeno je tvrdio da su domaće

²⁹ Ibid, 317-318.

³⁰ Walker, 1984, 318-319.

³¹ Ibid, 318.

³² Ibid, 319.

³³ Ibid, 319-320.

³⁴ Ibid, 324-325.

javno mnijenje i stav Kongresa imali daleko veću ulogu u kreiranju Trumanove politike od ekonomskih motiva.³⁵

Paterson je tvrdio da su SAD svojim unaprijed smišljenom ekonomskim pritiskom na SSSR u bitnome pridonijele Hladnom ratu. On u ekonomskom pritisku Sjedinjenih Država ne vidi njihovo nastojanje da time sebi osiguraju uvjete za politiku "otvorenih vrata", već pokušaj utjecanja na sovjetsko ponašanje u istočnoj Europi.³⁶

Sredinom 70-ih Lynn E. Davis je naglašavala da su na američku vanjsku politiku više utjecali principi Atlantske povelje, nego ekonomski motivi. Ali za razliku od realista tvrdi da i Sjedinjene Države snose odgovornost za početak Hladnoga rata, jer su svojim postupcima utjecale na pojačavanje Staljinovog straha i potakle ga na povećanje dominacije u istočnoj Europi.³⁷

Gair Lundestad se složio s revizionistima da je Staljin imao fleksibilnu politiku prema istočnoj Europi, a da su Sjedinjene Države izvršile pritisak na njega. U skladu s realistima nije pridavao ekonomskim interesima ključnu ulogu u kreiranju američke vanjske politike.³⁸

Paterson je pak kasnije tvrdio da je rast sovjetsko-američkih tenzija u poslijeratno vrijeme normalna pojava. Različite potrebe, različite ideologije i diplomatske taktike koje su njihovi lideri upotrebljavali, pospješile su te napetosti. Svaka od zemalja težila je uspostaviti svoju sferu interesa, a u aktivnostima druge strane vidjela je prijetnju i pokušaj destabiliziranja svoje sfere. Paterson je također ustvrdio da se svaki međunarodni sustav temelji na konfliktima, tj. "any international system is conflict-ridden", a razlike u ciljevima i interesima raznih sudionica međunarodnog sustava pospješuju nestabilnost. Paterson jezgrovito zaključuje da "stupanj konflikta može varirati, ali konflikt uvijek postoji".³⁹

5. Percepcije i identifikacije suvremenika

5.I. Obrana ili napad?

S obzirom na dosada izrečene tvrdnje, moj je stav da umjesto traženja krivca treba ispitati način na koji su jedni druge percipirali, jer što se na problem gleda s većom pristranošću, lakše će se naći krivac, a on, po meni, ne postoji jer svaka strana gleda i brani svoje interese. U skladu s time, logičnije je pitanje *Kako jedna strana doživljava poteze druge strane?* Na to se pitanje može dati odgovor, dok se na ono *Tko je kriv?* odgovor ne može dosegnuti. Dakle, treba istražiti kako protagonisti doživljavaju sami sebe, kako doživljavaju drugu stranu i kako doživljavaju međusoban odnos.

Već sam spomenuo Patersonovo mišljenje da je svaka strana u aktivnostima druge vidjela prijetnju. Uz to bih nadodao i Schlesingerov stav da su obje strane krivo protumačile poteze one suprotne. Eklatantan primjer toga je situacija oko Berlina iz 1948. i 1949. godine. Iz sovjetske perspektive blokada je bila legitiman odgovor na unilateralnu odluku Zapada o spajanju svojih triju okupacijskih zona u jednu, stvaranju zapadnonjemačke vlade i uvođenju nove valute. Amerikanci su u globalu vidjeli blokadu kao znak sovjetske težnje za kontrolom berlinskog zapadnog sektora i njihov pokušaj da ga inkorporiraju u sovjetsku okupacijsku zonu.⁴⁰

³⁵ Walker, 1984, 323.

³⁶ Ibid, 324.

³⁷ Ibid, 325.

³⁸ Ibid, 325.

³⁹ Vidi, opširnije, Paterson, 1984, 335-337.

⁴⁰ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 54.

Općenito govoreći, američka strana je sebe vidjela u defenzivi i povlačenju pred nalem-tom Sovjetskog Saveza i komunizma, ne samo u istočnoj Europi, Njemačkoj ili Grčkoj, već i u zapadnim, nekomunističkim zemljama, Francuskoj i Italiji. Isti osjećaj američki dužnosnici su dijelili i za Aziju (npr. Vijetnam i Kina), te za Latinsku Ameriku, (npr. Costa Rica ili Čile).⁴¹ Sovjetski dužnosnik Novikov u svojoj analizi percipira upravo suprotno i govori o ofenzivnim namjerama Sjedinjenih Država. Dokaz za to vidi u američkim eksteritorijalnim vojnim bazama, koje su često i do par tisuća kilometara udaljene od teritorija Sjedinjenih Država.⁴²

U svom govoru Truman je ustvrdio da Sjedinjene Države moraju pomoći “slobodnim ljudima” u borbi protiv pokreta koji im nastoje nametnuti totalitarni režim. Dalje je naglasio kako totalitarni režimi, koji su nametnuti slobodnim ljudima, “otežavaju utemeljenje međunarodnog mira, a s time i sigurnost SAD-a”.⁴³ Marshall je također apostrofirao vezu između sigurnosti i prosperiteta SAD-a sa stanjem u svijetu. Posebno je istaknuo da nestabilnost i gospodarska kriza u svijetu mogu imati negativnog utjecaja i na ekonomiju Sjedinjenih Država. Zbog toga SAD trebaju učiniti sve što mogu kako bi se povratila svjetska ekonomska stabilnost, bez koje “ne može biti političke stabilnosti niti jamčenog mira”.⁴⁴ Dakle, oba naglašavaju da Sjedinjene Države trebaju preuzeti aktivan stav prema razvoju događaja u svijetu, povezujući sigurnost i prosperitet svoje zemlje sa svjetskim mirom i ekonomskom stabilnošću.

S druge strane, Višinski je u provođenju tzv. Trumanove doktrine i Marshallovog plana vidio kršenje odredaba UN-a. Uz to je naglasio da se Sjedinjene Države time “odriču načela međunarodne suradnje” i da time “žele nametnuti svoju volju drugim nezavisnim državama”. Posebno je istaknuo kako će Marshallov plan imati za posljedicu “stavlanje europskih zemalja pod ekonomsku i političku kontrolu Sjedinjenih Država” i da će se SAD “izravno miješati u unutarnje poslove tih zemalja”.⁴⁵ I Molotov je, poput Višinskog, na Pariškoj konferenciji izjavio da Marshallov plan podrazumijeva i miješanje u unutarnje poslove zemalja kojima je namijenjen,⁴⁶ a Novikov je još ranije, 1946. godine, percipirao mogućnost da Sjedinjene Države u poslijeratnom razdoblju iskoriste “okolnosti koje će im osigurati infiltraciju u nacionalne ekonomije” država Europe i Azije.⁴⁷

Dok je u izjavama gore navedenih američkih političara naglasak na preventivnoj mjeri suzbijanja mogućih negativnih utjecaja po SAD, sovjetski dužnosnici u svojoj retorici u njima vide američko nastojanje da kroz ekonomsku dominaciju utječu i na sudbinu ostatka svijeta.

5.2. Mi i oni – NAŠ i NJIHOV identitet

Već sam prije napomenuo kako za proučavanje Hladnog rata osim historičareve perspektive treba uzeti u obzir i način na koji su sudionici određenih zbivanja percipirali situaciju u kojoj su se našli. Ponekad je potrebno razlikovati te dvije perspektive. Razlog tome najviše leži u činjenici da suvremenici, za razliku od ozbiljnog istraživača, uglavnom subjektivnije gledaju na neki događaj svoga vremena ili pak imaju tendenciozne stavove oko nekih pitanja. U prijašnjim sam izlaganjima izložio da viđenje o bipolarnoj podijeli svijeta

⁴¹ Ibid, 49.

⁴² “The Novikov Report”, 2002, 162.

⁴³ “The Truman Doctrine”, 1984, 308.

⁴⁴ Baldwin, 1966, 58-59.

⁴⁵ Hanhimaki - Westad, 2004, 126-128.

⁴⁶ Hanhimaki - Westad, 2004, 123.

⁴⁷ “The Novikov Report”, 2002, 160.

ne može biti točno. Ali u iskazima nekih američkih i sovjetskih visokih dužnosnika upravo je takva podjela svijeta bila naglašavana, odnosno barem su ju iskazivali kroz svoje govore. Mišljenja sam da takva podjela, koja implicira postojanje NAS - "dobrih momaka", te NJIH - "loših momaka", nije bila samo motivirana željom za ostvarivanje određenih političkih učinaka, već je možda istinski proizlazila iz njihovog svjetonazora oblikovanog iskustvom iz prošlosti, odgojem ili nečim drugim.⁴⁸ Na primjeru analize Ždanovljevog, Churchillovog i Trumanovog govora uočiti će se izrazito naglašavanje postojanja dva potpuno različita bloka, koji su kod Ždanova i Trumana definirani i potpuno različitim sustavom vrijednosti.

Ždanov u svom izlaganju na osnivačkoj sjednici Kominforma naglašava bipolarnu podjelu svijeta na dva tabora - na demokratski i imperijalistički. Demokratskom taboru pod sovjetskim vodstvom je cilj slabljenje imperijalizma i učvršćivanje demokracije. Imperijalističkom taboru je osnovni cilj uspostavljanje američkog imperijalizma u svijetu i suzbijanje demokracije.⁴⁹ Churchill pak u svom govoru u Fultonu tvrdi da se od Baltika do Jadrana spustila željezna zavjesa koja je podijelila Europu,⁵⁰ dok Truman u izlaganju, kojim je najavljena tzv. Trumanova doktrina, suprotstavlja dva načina života - prvi se temelji na "volji većine, i obilježen je slobodnim institucijama", kao i na "slobodnim izborima, jamstvima individualnih sloboda, slobodom govora i vjeroispovijesti, te slobodom od političkog ugnjetavanja"; drugi se temelji na "... volji manjine silom nametnute većini. Oslanja se na teror i tlačenje, kontrolirani tisak i radio, namještene izbore i ugnjetavanju osobnih sloboda". Naglašavajući dalje u govoru da treba podržavati "slobodne ljude" u borbi protiv pokušaja podjarmljivanja od strane "naoružane manjine", Truman jasno iskazuje da on sebe povezuje s prvotno spomenutim načinom života.⁵¹

Churchill je nadalje isticao da Grci na izborima, pod američkim, francuskim i britanskim promatranjem, slobodno mogu odlučiti o svojoj budućnosti. U suprotnosti s time, za istočnoeuropske komuniste govori da žele postići totalitarnu kontrolu.⁵² S druge strane, Novikov u svojoj analizi tvrdi da su Sjedinjene Države svojim postupcima prijetnja demokratizaciji istočne Europe.⁵³ Višinski 1947. godine u svom obraćanju Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda govori o demokratskim zemljama istočne Europe u kontekstu da je Marshallov plan pokušaj razdvajanja Europe na dva tabora.⁵⁴

Uspoređivanje svog oponenta s nacističkom Njemačkom bilo je također jedno od sredstava protivnikovog stigmatiziranja. Truman je zapisao: "Nemam povjerenja u totalitarnu državu, bilo da je to Rusija, Njemačka, Španjolska, ... ili Japan. Sve one počivaju na pogrešnim premisama - da su laži opravdane i da ... cilj opravdava sredstvo".⁵⁵ List Catholic World je u listopadu 1944. godine objavio kako je SSSR najveća prijetnja trajnom miru, te da fašizam nije, niti je ikad bio, tako opasan poput komunizma.⁵⁶ U poljskim je imigrantskim novinama iz Detroita povodom završetka Jaltске konferencije objavljen članak u kojem su se navodila barbarstva koja su zadesila svijet u 20. stoljeću. Prvo je bilo

⁴⁸ Paul Connerton naglašava da se događaji iz 1914. godine moraju promatrati i iz perspektive da je u ondašnje europske vladajuće garniture bila usađena doktrina o borbi za egzistenciju i opstanak jačih - to se je jedinstavno podrazumijevalo samo po sebi. Vidi, Connerton, 1989, 18.

⁴⁹ Bekić, 1988, 17.

⁵⁰ "Winston Churchill(s *Iron Curtain Speech*", 1984, 300.

⁵¹ "The Truman Doctrine", 1984, 309.

⁵² "Winston Churchill(s *Iron Curtain Speech*", 1984, 301.

⁵³ "The Novikov Report", 2002, 163.

⁵⁴ Hanhimaki - Westad, 2004, 128.

⁵⁵ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 29.

⁵⁶ Ibid, 21-22.

barbarstvo boljševika iz 1918. godine, zatim su slijedila barbarstva Italije i Njemačke, a kao posljednje se navodilo barbarstvo sovjetskog imperijalizma.⁵⁷

Iz nekih katoličkih krugova stizale su i druge, teške optužbe na račun sovjetskog sistema. Katolički svećenik iz Philadelphije Vito Mazzone je komunizam nazvao “najvećim neprijateljem s kojim se religija srela u povijesti čovječanstva”.⁵⁸ Churchill je, slično Mazzoneu, smatrao da komunizam predstavlja rastući izazov i opasnost kršćanskoj civilizaciji.⁵⁹ Osim kao prijetnja kršćanstvu, boljševici su percipirani i kao opasnost čitavoj zapadnoj civilizaciji. Tako se, u već spomenutom članku poljskih imigrantskih novina, zaključuje da ćemo pred komunizmom ili “spasiti našu civilizaciju i sačuvati naš način života, ili ćemo postupno kapitulirajući, biti odgovorni za propast zapadnjačke kulture”.⁶⁰ Svećenik Edmund Walsh je pak u svom vrlo publiciranom govoru u katoličkim i imigrantskim medijima predvidio da je trka između komunizma i demokracije novo poglavlje u povijesti civilizacije.⁶¹

Da bi slika bila potpunija, potrebno je vidjeti i sovjetsku percepciju. Staljin je u svom govoru, koji je bio odgovor na Churchillov govor u Fultonu, usporedio njemački i britanski rasizam: “Njemačka rasna teorija dovela je Hitlera i njegove prijatelje do zaključka da Nijemci, kao jedini potpuno vrijedan narod, moraju vladati svijetom. Engleska rasna teorija dovela je gospodina Churchilla i njegove prijatelje do zaključka da narodi koji govore engleski, kao jedini potpuno vrijedni narodi, trebaju vladati ostatkom svijeta”.⁶²

Zanimljivo je promotriti i pitanje kako obje strane gledaju na svoj doprinos u Drugom svjetskom ratu, te kako percipiraju da ih druga strana dovoljno ne cijeni. Staljin je sredinom 1943. godine postao ljut na zapadne vođe zbog neotvaranja drugog bojišta sve do naredne godine. To je i razumljivo, ako se uzme u obzir da su sovjetski vojnici na svojim leđima nosili više od 90% borbi i gubitaka protiv Nijemaca.⁶³ I u svom odgovoru na Churchillov govor iz Fultona, sovjetski vođa je naglasio nesrazmjerno veliki broj gubitaka sovjetskih snaga u borbama protiv Nijemaca u odnosu na američke i britanske gubitke: “... Sovjetski Savez je u ljudstvu imao nekoliko puta više gubitaka nego Britanija i Sjedinjene Države zajedno”.⁶⁴ Staljin je također smatrao da mu Zapad nije pokazao niti najmanje poštovanja u ime zajedničkog savezništva, a sve zbog neodobravanja da se za Japan također osnuje Savezničko kontrolno vijeće, poput onog za Njemačku.⁶⁵

S druge strane, američki veleposlanik Standley je još tijekom rata primijetio da bi Staljin trebao, zbog velike količine američke pomoći, pokazati više poštovanja. Prema njemu bi Staljin morao imati na umu da se SAD i Ujedinjeno Kraljevstvo istovremeno bore i protiv Japana te da ne mogu u potpunosti pomagati Sovjete protiv Nijemaca.⁶⁶ U ožujku 1943. godine, američki veleposlanik u Moskvi se potužio novinarima da: “Nije pošteno da američki građani daju milijune dolara pomoći ruskom narodu, a da ruski narod ne zna od kuda pomoć stiže”⁶⁷

⁵⁷ “Comment on the Results of the Decisions made at the Yalta Conference”, 2002, 68.

⁵⁸ Levering-Botzenhart Viehe, 2002, 45

⁵⁹ “Winston Churchill(s *Iron Curtain* Speech”, 1984, 301.

⁶⁰ “Comment on the Results of the Decisions made at the Yalta Conference”, 2002, 68.

⁶¹ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 33.

⁶² Hanhimaki - Westad, 2004, 49.

⁶³ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 16.

⁶⁴ Hanhimaki - Westad, 2004, 49.

⁶⁵ Pechatnov - Edmondson, 2002, 108.

⁶⁶ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 16.

⁶⁷ Ibid, 1.

6. Veza unutarne i vanjske politike

6.I. Američki slučaj

Već je spomenuto Gaddisovo mišljenje da su u kreiranju Trumanove politike Kongres i američka javnost imali veću ulogu od ekonomskih motiva SAD-a. Stav koji korespondira s Gaddisovim ističe da su američki političari bili svjesni velikog utjecaja javnih medija, sindikata, građanskih i vjerskih organizacije na stav javnosti, te da je javno mnijenje imalo veliki utjecaj na američke političare.⁶⁸

Još jedno zapažanje u skladu s Gaddisovom tvrdi da se Truman ravnao prema mišljenju Kongresa i javnosti. Dok je u prvih devet mjeseci njegova predsjedničkog mandata u Kongresu i javnosti prevladavao afirmativan odnos prema SSSR-u, Truman je pokušavao iznaći rješenje za suradnju sa Sovjetima. Kada se početkom 1946. godine mišljenje javnosti i Kongresa okrenulo protiv SSSR-a, i Truman je počeo provoditi čvrstu politiku suprotstavljena SSSR-u.⁶⁹

Mnogi su se pak obrušili na Gaddisovu tvrdnju. Bernard C. Cohen je tvrdio da je američka javnost bila generalno uniformirana glede vanjskih poslova i da ju je obično, bez velikih poteškoća, bilo lako uvjeriti da podrži vladinu vanjsku politiku. Neki su tvrdili kako je Trumanova administracija kreirala, a ne slijedila mišljenje javnosti i Kongresa.⁷⁰

Vrijedi još spomenuti i mišljenje koje eklektički spaja prethodna dva suprotstavljena stava. Ono koncizno, ali stoga i stereotipno, definira razlike u obrascima ponašanja između Roosevelta i Trumana prema unutarnjim čimbenicima američke vanjske politike, tvrdeći da "dok je FDR bio vođa javnog, Kongresnog i vladinog mišljenja o američko-sovjetskim odnosima, Truman je većinom slijedio mišljenja gore navedenih"⁷¹.

Interakcija između dva čimbenika u nekom međunarodnom ili domaćem političkom odnosu nikad nije potpuno jednosmjerna, tj. ne postoji potpuno aktivan i potpuno pasivan član. Obje strane međusobno utječu jedna na drugu i nemoguće je točno odrediti koliki je njihov međusobni utjecaj. Stoga je bolje definirati pitanje kako i zašto su političari plašili javnost.

Američka Vlada trebala je dozvolu Kongresa za 400 milijuna dolara pomoći Grčkoj i Turskoj. U svojem govoru⁷² pred Kongresom 12. ožujka 1947. godine predsjednik Truman je apostrofirao na politiku SAD-a koja "podupire slobodne ljude koji se opiru pokušaju podvrgavanja od strane naoružanih manjina ili od strane vanjskog pritiska".⁷³ Posebno naglašavajući u svom izlaganju borbu protiv tiranije⁷⁴, Truman je zadobio odobrenje Kongresa, u kojem je većina republikanaca i demokrata bila antikomunistički i antisovjetski raspoložena. Može se nagađati da li bi predsjednik dobio željeno odobrenje i bez upozoravanja na opasnost od totalitarnih režima. Naime, u to se vrijeme Kongres istodobno zalagao za

⁶⁸ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 2-3. Tako je npr. Henry Luce izdavač časopisa poput *Timea* i *Life*, imao jako veliki utjecaj na javnost Sjedinjenih Država te je "vjerojatno utjecao na američko javno mišljenje u vezi vanjske politike u 30-im i 40-im godinama 20. stoljeća više nego itko drugi, osim samog predsjednika Roosevelta". Vidi, *ibid*, 3. Ipak je možda pretenciozno tvrditi da je jedino predsjednik Roosevelt imao veći utjecaj na javnost od Lucea, ali bitan je stav autora da su mediji bitno utjecali na američko javno mnijenje, a kroz to i na politiku.

⁶⁹ *Ibid*, 29-30.

⁷⁰ Walker, 1984, 327.

⁷¹ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 30.

⁷² Taj govor je postao poznat u historiografiji jer je označio početak tzv. Trumanove doktrine.

⁷³ "The Truman Doctrine", 1984, 309.

⁷⁴ *Ibid*, 308. U tom kontekstu Truman je naglasio da totalitarni režimi "otežavaju utemeljenje međunarodnog mira, a s time i sigurnost SAD-a".

smanjenje poreza i državnih izdataka, a postojala je i sumnja u uspješnost pomoći koja je već bila poslana Europi.⁷⁵ Kontradiktornost između tadašnjih stavova Kongresa i izglasanog zaključka kojim je odobrena pomoć također se može tumačiti i kao rezultat Trumanovog prenamaglašavanja opasnosti od komunizma.⁷⁶

Predsjednik Truman je 22. ožujka 1947. godine izdao svoj Executive Order No. 9835⁷⁷ što se može shvatiti i kao reakcija na čvrstu politiku republikanske većine u Kongresu glede komunizma. Demokratska administracija je time htjela pokazati svoju čvrstoću u obračunu s komunizmom, kako na izborima 1948. godine prevaga ne bi otišla na stranu republikanaca.⁷⁸

U kontekstu gore navedenoga, zanimljivo je spomenuti da je 1946. godine u izborima za Kongres uz inflaciju, štrajkove, nestašicu mesa i drugih proizvoda, pitanje komunizma također bilo jedno od glavnih.⁷⁹ Zbog svog čvršćeg antikomunističkog stava, republikanci su s velikom većinom dobili te izbore. Stoga je i razumljiva želja demokrata da žošćom antikomunističkom retorikom ponovno steknu izgubljeno povjerenje javnosti.

6.2. Sovjetski slučaj

Već spominjani Gaddis je zaključio da su obje strane jednako krive za Hladni rat, ali da ipak više krivnje leži na Staljinu, jer je on, za razliku od Trumana, bio puno slobodniji u odlučivanju, budući da ga nije sputavala javnost ili oporba.⁸⁰ Istina je da unutar Sovjetskog Saveza nisu postojale društvene kategorije *javnost* ili *oporba* definirane poput onih u Sjedinjenim Državama, ali jednodimenzionalno je poimati SSSR i SKP(b)-a kao dva monolitna sustava unutar kojih ne postoji niti najmanji trag izraženog nezadovoljstva ili viđenja budućnost koje je u suprotnosti s marksističkom dogmom. Stoga je potrebno i na sovjetskoj strani pokušati povezati eskalaciju antizapadnjačke propagande s nekim ekonomskim problemima unutar SSSR-a.

Opreku gore navedenom Gaddisovom pojednostavljenom gledanju na problem odnosa između sovjetskih struktura vlasti i pojedinca daje činjenica da su se nakon završetka rata u SSSR-u među određenim intelektualnim krugovima mogli čuti glasovi za demokratizaciju. Nadu u to davala im je suradnja SSSR-a sa zapadnim zemljama tijekom Drugog svjetskog rata. I među radnicima u industriji, koji su tjedno radili po sedam dana, javljali su se upiti oko olakšavanja uvjeta rada. Treba uzeti u obzir i mnoštvo vojnika Crvene armije, koji su na povratku sa Zapada postali kritičniji prema stvarima kod kuće.⁸¹

S druge strane, unutar SKP(b)-a mogli su se čuti negativni stavovi oko sovjetskog približavanja Zapadu. Mnoge je smetalo raspušćanje Kominterne 1943. godine, što se među nekima smatralo "kapitulacijom pred kapitalističkim zemljama".⁸²

Početak 1946. godine Staljin je u svom govoru iznio najavu novog petogodišnjeg plana. To je zahtijevalo nova odricanja i žrtvovanja sovjetskih građana. U spomenutom govoru sovjetski vođa je prvi put nakon početka rata ponovno iznio tvrdnju da su sukobi unutar

⁷⁵ Levering - Botzenhart Viehe, 2002, 50-51.

⁷⁶ Zanimljivo je spomenuti da je Republikanac Arthur Vandenberg dao Trumanu prije govora savjet da za osiguranje kongresne potpore treba "utjerati strah u kosti Amerikancima" (misleći pritom na strah od komunizma op. autora). Vidi, ibid, 51.

⁷⁷ Ovom odlukom preporučalo se iz federalnih institucija (federal agencies) otpustiti subverzivne, a spriječiti zapošljavanje "rizičnih po pitanju sigurnosti".

⁷⁸ Ibid, 58-59. Tada je američka javnost najvećim dijelom imala neprijateljski stav prema SSSR-u prema tome i svaku vladinu "mekanost" prema komunizmu ne bi nagradila potporom na izborima.

⁷⁹ Ibid, 47.

⁸⁰ Walker, 1984, 323.

⁸¹ Pechatnov - Edmondson, 2002, 86.

⁸² Pechatnov - Edmondson, 2002, 86-87.

kapitalista i imperijalista glavni pokretač ratova. Opetovano naglašavanje ovog marksističkog tumačenja svjetskih konflikata može se tumačiti i željom Staljina da time naglasi opasnost koja prijete Sovjetskom Savezu sa Zapada. Naglašavanje moguće opasnosti od strane kapitalističkih zemalja trebalo je dodatno mobilizirati iscrpljene sovjetske građane za provedbu petoljetke. U skladu s ovim je i interpretacija kako je Staljin poslijeratno opuštanje smatrao pogubnim za potrebe ekonomske mobilizacije zemlje.⁸³

Osim što je kroz marksističko teoretiziranje "dokazao" postojanje opasnosti sa Zapada, Staljinu je i poznati Churchillov govor o "željeznoj zavjesi" pomogao u dodatnoj mobilizaciji sovjetskog pučanstva protiv vanjskog neprijatelja.⁸⁴ I velika sovjetska antizapadnjački i ideološki obojena propagandna kampanja, tzv. ždanovština, trebala je poslužiti za odmicanje pažnje sovjetskih građana s domaćih egzistencijalnih pitanja. Zbog loše poljoprivredne sezone, krajem 1946. godine, povećane su cijene hrane, a nastupile su i redukcije u opskrbi kruhom. U skladu s time je u unutarnjim i vanjskim neprijateljima trebalo prepoznati krivca problemima.⁸⁵

Ne treba se niti zanemariti vjerojatni utjecaj čvršćeg sovjetskog stava prema Zapadu na članstvo SKP(b)-a. Kao što sam prije spomenuo, u samoj partiji pojavili su se glasovi nezadovoljstva zbog percepcije da Sovjetski Savez svojim popuštanjem radi protiv interesa komunizma. Stoga je zaokret u odnosu prema Zapada vjerojatno djelovao i na povrat vjere u snagu partije te je bio dokazom da se opet nastavlja kretati "ispravnim putem".

7. Zaključak

Kao što sam dokazao, pogrešno je o Hladnom ratu govoriti kao o bipolarnom modelu ili tvrditi da se antagonizirajuće sile nisu oružano sukobile. Oba tzv. bloka nisu bila monolitni sustavi, već su njihove članice, ovisno o situaciji, ponekad imale divergentne interese.

Nadasve smatram da je potpuno besmisleno tražiti konačnu definiciju Hladnog rata, što zbog mnoštvo faktora koji se trebaju uzeti u obzir, što zbog različitih perspektiva ili stoga što definicije imaju tendenciju generaliziranja. Posebice je važno naglasiti da se ne može nikako utvrditi konačan broj tih faktora i pogleda, pa to, kako sam već u raspravi naveo, onemogućava stvaranje definicije koja bi opisala potpunu istinu o tom periodu.

Traženje konkretnog datuma koji bi označio početak Hladnog rata pogrešan je put k rješavanju problema. Kao što sam naveo u raspravi, njega treba tražiti u skupu promjena koje označuju određenu novinu u odnosu na vrijeme prije njih, a ne u jednom odabranom događaju.

Potraga za krivcem također je apsolutno pogrešan pristup u rješavanju problema koji ovisi samo o pristranosti autora. Umjesto toga, predlažem problematizaciju pitanja percepcije. Naime, subjekti međunarodnog sustava ponekad su krivo interpretirali postupke jedni drugih, što je dovodilo do napetosti. Treba uzeti u obzir i da su političari ponekad potencirali napetosti, odnosno da su prenaplašavali opasnost od protivnika, kako bi ostvarili neke svoje interese. No, ne smije se za političare, ili bilo koga drugoga, smatrati da su sve radili proračunato i da su se ravnali isključivo načelima pragmatizma i utilitarizma. Mora se uze-

⁸³ Ibid, 114-115. Autori dalje naglašavaju da se mora uzeti u obzir kako je sovjetskim vođama postalo jasno da će se na obnovu zemlje morati osloniti prvenstveno na vlastite resurse. Kako bi se namaknula potrebna sredstva u Sovjetskom Savezu su povećani porezi i cijene.

⁸⁴ Ibid, 117. Sovjeti su iskoristili priliku i objavili govor, a Staljin je u svome odgovoru sovjetskim građanima poručio da će u slučaju napada sa Zapada, SSSR sigurno izvojevati pobjedu. Churchill je zbog svojih izrazito antisovjetskih stavova prilikom stvaranja SSSR-a bio posebno pogodan da se sovjetski građani podsjetu kako još postoje prijatelji sa Zapada i u svezi s time naglasi potreba okupljanja oko Staljina. Vidi, ibid, 117.

⁸⁵ Ibid, 123.

ti u obzir i društvena memorija sredine iz koje potječu, a koja je djelomično oblikovala i njihov mentalni sklop po kojem su se ravnali.

Svaka strana sebe je prikazivala u najboljem svjetlu. Posebice je isticala svoju mirovornost, demokratičnost i slobodoljubivost. Svoje oponente je prikazivala, ili zamišljala, sasvim suprotnim predodžbama. Jedan dio toga bio je samo sastavni dio političke retorike, dok je jedan dio vjerojatno proizlazio iz njihovog imaginarija. Važno je istaknuti percepciju kod određenih političara i pojedinaca koji su svojim javnim istupima mogli oblikovati svijest širokih skupina društva, o prisutnosti, usudio bih se reći, nepremostivog jaza između Istoka i Zapada. Tako Ždanov govori o postojanju dva tabora, Truman naglašava razliku između dva načina života, dok Churchill govori o opasnosti koju komunizam predstavlja za kršćansku civilizaciju, a s čime se slažu i određeni svećenici ili poljski imigranti. Na taj su se način na obje strane stvarali stereotipni identiteti NAS i NJIH.

Pogrešno je pojednostavljeno shvaćanje da su u doba Hladnog rata Sjedinjene Države bile uglavnom pluralističke i otvorene, a Sovjetski Savez općenito totalitaristički i zatvoren.⁸⁶ To je dobra tvrdnja ukoliko se želi generalizirati, ali za ozbiljnije proučavanje treba uvidjeti da su među njima postojale i sličnosti, kako u ophođenju sistema prema pojedincu, tako i u nastupu sistema prema drugom međunarodnom sistemu. Zbog toga se ne smije, bez dodatnih pojašnjenja, tvrditi da su sovjetski dužnosnici bili, za razliku od američkih, slobodniji u donošenju odluka jer ih nisu sputavali javnost ili oporba. Treba se ipak uzeti u obzir da su se, kao što sam u raspravi naveo, čelnici SKP(b) morali obazirati na to kako tzv. obični članovi partije percipiraju poteze svoga vodstva. Metodološki treba dvije strane uspoređivati kroz komparaciju istih pojmova od kojih niti jedan ne predstavlja konačan stupanj nekog svojstva, a ne kroz antonimske parove, jer ovi posljednji sugeriraju da postoje dva potpuno suprotna sistema. Drugim riječima, ne treba jednima atribuirati etiketu totalitarizma, a drugima pluralizma, već ih je bolje pojmiti kroz vrijednosni sustav u kojem će jedni biti više, a drugi manje totalitaristički, odnosno pluralistički.

Budući da mi je bio dostupan samo određeni, mali broj literature i izvora, moja viđenja situacije nipošto ne predstavlja konačnu istinu o proučavanoj problematici. Kao što sam naglasio, ne može se govoriti o podjeli na monolitne blokove; stoga je potrebno uzeti u obzir i činjenicu da su određene grupacije i pojedinci promatrali situaciju na posve drugačiji način od moga. Prvenstveno tu mislim na problem percepcije i identifikacije, jer naravno da su npr. članovi komunističkih partija u Francuskoj ili Italiji neposredno nakon Drugog svjetskog rata posve drugačije doživljavali SSSR, negoli Truman ili Churchill. Stoga, ponovno se pozivajući na tvrdnju da se ne može dosegnuti konačan broj mogućih pogleda na hladnoratovski problem, zaključujem da sam dao samo jedan mali odgovor na pitanja koja sam si postavio na početku.

7. Literatura:

David A. Baldwin, *Foreign Aid and American Foreign Policy, USA, 1966.*

Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949.-1955*, Globus, Zagreb, 1988.

Antony Best, et al., *International History of the Twentieth Century*, Routledge, 2003.

Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

Jean Carpentier - Francois Lebrun, *Povijest Francuske (prevela s francuskog Vesna. Pavković)*, Barbat, Zagreb, 1999.

⁸⁶ Pechatnov - Edmondson, 2002, 149.

“Comment on the Results of the Decisions made at the Yalta Conference” u *Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives (by Ralph B. Levering, et al)*, Rowman & Littlefield, 2002.

Paul Connerton, et al. *How Societies Remember*, Cambridge University Press, 1989.

Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Novi Liber: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.

Jussi Hanhimaki - Odd Arne Westad, *The Cold War: A History in Documents and Eyewitness Accounts*, Oxford University Press, 2004.

Ralph B. Levering - Verena Botzenhart Viehe, “The American Perspective” u *Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives (by Ralph B. Levering, et al)*, Rowman & Littlefield, 2002.

Maroje Mihovilović, *Stravični poligon*, Alfa, Zagreb, 1987.

Opća enciklopedija, svezak 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1977.

Opća enciklopedija, svezak 5, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1979.

David S. Painter, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa (preveli s engleskog Sven Cvek i Hrvoje Heffer)*, Srednja Europa, Zagreb, 2002

Thonnas G. Paterson, “The Sources of the Cold War” u *Major Problems in American Foreign Policy, volume II: since 1914 (ed. Thommas G. Paterson)*, D. C. Heath and Company, Lexington - Toronto, 1984.

Vladimir O. Pechatnov - C. Earl Edmondson, “The Russian Perspective” u *Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives (by Ralph B. Levering, et al)*, Rowman & Littlefield, 2002.

“The Novikov Report” u *Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives (by Ralph B. Levering, et al)*, Rowman & Littlefield, 2002.

“The Truman Doctrine” u *Major Problems in American Foreign Policy, volume II: since 1914 (ed. Thommas G. Paterson)*, D. C. Heath and Company, Lexington - Toronto, 1984.

Radovan Vukadinović, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, 2001.

J. Samuel Walker, “Historians and Cold War Origins” u *Major Problems in American Foreign Policy, volume II: since 1914 (ed. Thommas G. Paterson)*, D. C. Heath and Company, Lexington - Toronto, 1984.

“Winston Churchill(s Iron Curtain Speech” u *Major Problems in American Foreign Policy, volume II: since 1914 (ed. Thommas G. Paterson)*, D. C. Heath and Company, Lexington - Toronto, 1984.

PRO TEMPORE
časopis studenata povijesti

Zagreb, 2005.

Pro tempore
Časopis studenata povijesti
godina II., broj 2., Zagreb, 2005.

Glavna i odgovorna urednica
Maja Crnjac

Uredništvo
Ivan Basić, Maja Blažek, Maja Crnjac, Ivan Dujmić, Goran Miljan, Maja Miovec, Tin Pongrac,
Jasmina Skočilić, Iva Žutić

Naslovnica
Jasmina Skočilić

Prijelom i grafička obrada
Robert Borenić

Lektura
Maja Blažek, Maja Crnjac

Korektura
Maja Crnjac

Izdavač
ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti

Tisak
Tiskano u 500 primjeraka

Izdanje časopisa ostvareno uz novčanu potporu Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu.

Pro tempore, časopis studenata povijesti, objavljuje članke i rasprave, seminarske i diplomske
radove iz povijesti i srodnih disciplina, referate sa stručnih skupova, pregledne članke, recenzije i
prikaze, izvješća sa znanstvenih skupova (kronike) i historiografske znanstvene bibliografije.
Izlazi dva puta godišnje.

Adresa uredništva: ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Uredništvo prima stranke četvrtkom od 16 do 17 sati u prostoriji Saveza studentski udruga (A-015)
na Filozofskom fakultetu ili istoga dana na tjednim sastancima Kluba ISHA-e od 18 sati u C-014.

Srdačno zahvaljujemo izdavačkoj kući *Profil International* na susretljivosti i financijskoj
potpori u tiskanju ovog broja.